

15.8.2007

urba

Projektin nimi

URBAANIN ASUMISEN TULEVAISUUDEN KONSEPTIT

– asumistarjonnan erilaistaminen ja attraktiivisuus Pääkaupunkiseudulla

Yhteyshenkilö TKK/YTK:ssa

Professori, johtaja, TkT Hilikka Lehtonen, TKK, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus (YTK), hilikka.lehtonen@tkk.fi, puh. 09-451 4085, 040-756 1299

Yhteyshenkilö Kuluttajatutkimuskeskuksessa

Tutkimuspäällikkö Päivi Timonen, paivi.timonen@kuluttajatutkimuskeskus.fi, puh. 77 261, ryhmähanke

0 Tiivistelmä

Pääkaupunkiseudun suuri haaste on, miten Helsingin ja koko pääkaupunkiseudun asumistarjonta saadaan vastaamaan kysyntään ja miten tarjonta saadaan pysymään kilpailukykyisenä voimakkaasti urbanisoituvassa ja tiivistyvässä yhdyskuntarakenteessa ja asumisvaatimusten moninaistuessa. Tulevaisuuden urbaaneja asumiskonsepteja ei ole aiemmin selvitetty kansainväliseltä pohjalta kaupunkien vetovoimaisuuden ja kaupunkien avainryhmien näkökulmasta. Asumisen eri toimijoiden laaja yhteistyö on käynnistymässä 7-vuotisessa asumisen osaamiskeskusohjelmassa. Tämä hanke on osa OSKE-ohjelmaa (Uusimaa, Culminatum).

Hankkeen päätavoitteena on tunnistaa ja arvioida kiinnostavia **kansainvälisiä urbaanin asumisen konsepteja** erityisesti pääkaupunkiseudun kaupunkien vetovoimaisuuden ja kaupunkien tärkeiden asukasryhmien kannalta ja verrata niitä paikallisiin konsepteihin. Lisätavoitteita ovat

- selvittää asumistarjonnan rakennetta pääkaupunkiseudulla (rakennusyhtiöiden ja rakennuttajien puolelta) ja sitä, missä vaiheessa kuluttajat ja asukkaat otetaan tuotantoprosessiin mukaan
- tuottaa tietoutta kansainvälisten asumiskonseptien kehittämiseen liittyneistä käyttökokeuksista, kehittäjätahoista ja kuluttajien roolista kehitystyössä
- tuottaa kriteeristö asuinympäristön vetovoimaisuudesta (tietouden sovellusalueina toimivat uusien merkittävien asuinalueiden suunnittelu, täydennysrakentaminen, asunto-ohjelma, strateginen suunnittelu) erityisesti kaupunkien avainryhmien kannalta
- tuottaa asuinalueiden toteutuneen vetovoimaisuuden analyysityökalu (attraktiivisuusindeksimenetelmä) ja koekäyttää sitä Helsingin alueellisessa tarkastelussa
- konseptien käytäntöön vienti yhdessä kumppaneiden kanssa (esim. tontinluovutus-, uudentyypisessä kevyissä arkkitehtikilpailuissa ja merkittävässä uudisrakennuskohteissa)

Hankkeen tuloksissa keskeistä on uusien urbaanien ja arvioitujen konseptien ja niistä saatujen käyttökokemusten välittyminen kuntien toimijoille ja yritysten liiketoimintaan. Tämä tapahtuu hankkeessa yhteisessä oppimisprosessissa mm. ryhmäkeskusteluissa ja workshop-työskentelyn kautta. Hankkeessa on mukana 7 tunnettua ja toisiaan täydentävä yliopistollista yhteistyölaitosta. Yliopistolaitokset toimivat alustoina, joista käsin haastatellaan monipuolisesti ulkomaisia asumisen konseptikehittäjiä ja hankitaan konsepteja koskeva tutkimusaineisto sekä valokuvataan jo toteutetut kohteet. Hankkeen tulokset kootaan havainnollistetuksi konseptitietokannaksi web-karttapohjineen, jonka ylläpidosta huolehtii Rakennustietosäätiö. Tulokset kootaan kokonaisuutena tiivisluotoiseksi julkaisuksi. Hankkeelle avataan oma www-sivusto ja ammatillinen wiki-sivusto. Tulokset välittyvät myös YTK:n täydennyskoulutustoiminnan kautta.

Hankkeeseen liittyy Kuluttajatutkimuskeskuksen ryhmähanke, jonka johtajana toimii tutkimuspäällikkö Päivi Timonen. YTK:n projektia johtajaa prof. Hilikka Lehtonen. YTK:n projektissa käytetään konseptitietokantaosuudessa alihankkijana johtavaa tutkijaa Pekka Huovila VTT:stä.

1 Tausta

Kansainvälisessä kaupunkikehityksessä on vaikuttamassa kaksi merkittävää megatrendiä **globalisoituminen** ja **metropolisoituminen**. Siksi erityistä huomiota K & T -toiminnassa on kiinnitettävä myös Suomessa suurkaupunkien kysymyksiin, ongelmiin ja niiden väliseen kilpailuun. Asuminen muodostaa suurkaupunkien kehityksessä keskeisen ongelmakentän ja muuttuvan haasteen, jossa kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen on vaikeaa. Kaupunkien kilpailussa korostuvat luovuus, kommunikaatio, kulttuuri ja osaaminen (ns. C-Society). Kilpailua käydään ensinnäkin korkean teknologian osaajista, mutta myös osaajien elämäntapoihin ja -tyyleihin sopivilla asumis- ja työympäristöillä, joiden profilointi on todettu vaikeaksi (esim. Raunio 2001 ja Ilmonen 2000).

Luovuuden ja kulttuurin nouseminen kotimaisten ja kansainvälisten teknologiaosaajien ohien toiseksi kilpailutekijäksi luo kiinnostusta kulttuurisia toimialoja ja elämystaloutta edustavien asumismuotoihin ja vaihtoehtoiseen asumiseen. Viihtyvätkö he epämääräisemmissä paikoissa brändättyjen ”luovuuden ghettojen” sijaan? Joka tapauksessa nämä ryhmät nähdään yritystoiminnan ja kaupunkien **stimuloijana**, mutta myös luovina kuluttajina (vrt. Norvasuo 1999, Schulze 1997). Ja kolmanneksi, koska kasvavien metropolien on pystyttävä säilyttämään terve väestörakenne ja veropohja, on pidettävä huolta asumisesta lapsiperheiden arkielämän tukijana. Edellisten lisäksi on kiinnitettävä huomiota laajenevassa palvelutuotannossa työskentelevien ja usein matalapalkkaisten työntekijöiden asumiseen ja sen viihtyisyyteen. Rakennusalan yrityksille suurkaupungit muodostavat tuotteiden todellisen markkina-alueen. Yritysten on yhä tietoisemmin pystyttävä tuottamaan kuluttajien kannalta attraktiivisia ja **urbaaneja** asumiskonsepteja (Lehtonen 2004). Tällä on merkitystä myös pääkaupunkiseudun ekologisen kestävyuden kannalta hillittäessä yhdyskuntarakenteen hajoamista. Sekä kaupunkien strategisten suunnittelijoiden että rakennusalan kehittäjien intressit voivat yhtyä kaupunkien avainasukaryhmille sopivien asumisen konseptien kehittämisessä.

TKK/YTK:ssa on jo pidempään tutkittu eri asumismuotoja ja -valintoja (esimerkkinä Heli Silvennoisen ja Jukka Hirvosen tutkimus Koti Kerrostalossa, 2002). YTK on mukana TEKESin rahoittamissa Decomb- ja OPUS-hankkeissa. Kuluttajatutkimuskeskus haluaa suuntautua asumisen tutkimukseen entistä enemmän kuluttajuuden asiantuntijana. VTT:llä on jo pidempään tutkittu asuinrakentamista performance- ja ekotehokkuuden näkökulmista.

Innovatiivinen kaupunki -ohjelma on johtoryhmänsä päätöksellään päättänyt tämän hankkeen valmistelusta. Hanke sisältyy myös uuteen Asumisen osaamiskeskuksen ohjelmaan nimellä Urbaani metropoliasuminen. Oske tukee hanketta oman verkostonsa, tiedotuksensa ja tulevien oske-seminaarien avulla. Tulevaisuuden asumiskonsepteja ei ole aiemmin selvitetty Suomessa kaupunkien attraktiivisuuden ja avainryhmien näkökulmasta. Sen sijaan on kehitelty esimerkiksi älykkäitä rakennuksia ja matalaenergiataloja.

2 Tavoitteet

Hankkeen tavoitteena on analysoida implementointia varten ja tuotekehityksen pohjaksi urbaanin asumisen, pääosin kansainvälisiä konsepteja. Niin voidaan madaltaa niiden käyttöönoton kynnyksiä. Tavoitteena on ensinnäkin tunnistaa ja arvioida uusia urbaanin asumisen konsepteja niin, että niitä voidaan käyttää yleisemmin suurimpien suomalaisten kaupunkien vetovoimaisuuden lisääjinä ja erityisemmin ns. avainryhmien asumisen edistäjinä. Sen lisäksi hankkeessa etsitään yleispätevään variaatioon sopivia kiinnostavia ratkaisuja. Avainryhminä pidetään alustavasti ja hypoteettisesti seuraavia, mutta ne määritellään tarkemmin tutkimuksen tarkastelukehikon yhteydessä:

- teknologiaosaajia (esim. liike-elämän palvelutuotannossa ohjelmistotuottajina työskenteleviä)
- lapsiperheitä, jotka tasapainottavat kaupunkien väestörakennetta, mutta ovat kokoonpanoltaan dynaamisesti muuttuvia muun muassa avioerojen myötä
- palveluammateissa toimivia (esim. terveydenhuollossa ja opettajina työskenteleviä)
- kulttuurisia aloja edustavia, joiden voidaan olettaa monipuolistavan asutuskäytäntöä ja lisäävän kaupunkien diversiteettiä (monimuotoisuutta) ja toimivan eräänlaisina symbolitalouden lead-usereina.

Toiseksi pyritään tuottamaan uutta tietämystä konsepteihin liittyneistä toimintaympäristöistä, kuten

- käyttökokemuksista
- kehittäjäverkostoista ja -tiimeistä (myös uusista toimijoista)
- toimintamalleista
- ja erityisesti kuluttajien roolista konseptien kehittämisessä ja tuotekehityksen osapuolina.

Kolmanneksi pyritään kuluttaja- ja asiantuntija-arviointien kautta seulomaan erityistä potentiaalia omaavat konseptit a) rakennusyrittäjien käyttöön b) pääkaupunkiseudun suunnittelijoille ja kehittäjille, näiden kaupunkien olosuhteisiin c) rakennusalan vientitoimintaan merkittävissä kohteissa keskipitkällä aikavälillä.

Tulokset, mukaan luettuna konseptien arviointi ja vertailu, kootaan loppuraporttiin, jota voidaan hyödyntää konseptisuunnittelussa ja konseptien soveltamisessa esimerkiksi kaupunkisuunnittelussa ja -kehittämisessä. Ulkomailta kehitetyistä konsepteista rakennetaan myös tietokanta linkkeineen. Kolmanneksi suunnitellaan ja käynnistetään wiki-pohjainen sivusto kaupunkisuunnittelijoille ja alan yritysille, siis eräänlainen ammatillinen blogi.

3 Metodit ja työvaiheet

Attraktiivisuudella tarkoitetaan hankkeessa sitä, että ihmiset arvioivat positiivisesti aluetta ja haluavat asua siellä. Preferenssejä on jo pidempään pidetty vetovoimaisuuden tutkimusmenetelmänä. Niiden rinnalle on kuitenkin kehitetty myös muita menetelmiä, kuten Postoccupancy evaluation ja attraktiivisuusindeksitarkastelu. Viimeksi mainittua ei ole Suomes-

sa toistaiseksi sovellettu (vrt. Rådberg 2006) toisin kuin Tukholmassa. Asumispreferenssit muodostuvat yhä enemmän kansainvälisissä trendeissä (esim. loft-asuminen ja gated communities).

Hanke rakentuu seuraavista työvaiheista.

1. Tarkastelukehikon ja attraktiivisuusindeksin luominen

Kuluttajatutkimuskeskus tekee konseptitarkastelun pohjaksi analyysin asumistarjonnan rakenteesta pääosin "rakentajien" hahmottamana. Lähtökohtana on alueelliset ja asuntotyyppien tuotannon erot pääkaupunkiseudulla. Tarjonnan tarkastelu rakennusyhtiöiden ja rakennuttajien puolelta avaa käsitystä kuluttajasta ja asukkaasta ja sitä kautta tarjonnasta. Tärkeää on myös ymmärtää missä vaiheessa suunnitteluprosessia kuluttaja otetaan mukaan ja lähteekö asuntojen ja asuinalueiden konseptointi tällä hetkellä enemmänkin tarjoajien lähtökohdista. Mitkä vaihtoehdot kuluttajalla on lopulta valita erilaisten konseptien ja ratkaisujen väliltä? Tuotos on noin 10 sivun työpäpöri erilaisten asuntotyyppien ja pääkaupunkiseudun tarjonnan rakenteesta. YTV tarjoaa tätä tarkastelua varten seudullisen ja harmonisoidun perusrekisterinsä SePen.

Toiseksi määritellään tutkimuksen avainryhmät sekä olemassa olevan tutkimustiedon että hankkeessa mukana olevien kumppanien kanssa. Olemassa olevan asumistutkimuksen pohjalta selvitetään asumisen attraktiivisuuden kriteereitä tutkimuksen avainryhmien kannalta. Tämän osuuden avainkäsitteitä ovat arvostukset, elämäntavat, elämäntyyli ja preferenssit. Voidaan kysyä esimerkiksi, miten pysyviä tai muuttuvia preferenssit ovat. Tällöin ei ole kysymys pelkästään omasta asumisesta, vaan myös laajemmasta kiinnittymisestä kaupunkiin. Sen lisäksi rakennetaan Helsingin tietokeskuksen tilastoaineistoilla toteutunutta arvostusta mittaava attraktiivisuusindeksi Helsingin kaupungille. Sen avulla tutkitaan eroja ja tapahtuneita ajallisia muutoksia. Kolmanneksi tarkastellaan typologialähtöistä konseptointia yhtenä uudenaikaisena konseptointimahdollisuutena. Typomorfolgia on arkkitehtisuunnittelussa vahvan kansainvälisen kiinnostuksen kohteena. Esimerkiksi tilaelementtejä käyttämällä voidaan päästä nykyistä joustavampiin ratkaisuihin myös vaihtuvissa rakentamisen suhdannetilanteissa (Krokkfors 1996).

2. Hankkeen aloitusseminaarin järjestäminen ja hankkeen www-sivujen luominen

Tunnistetaan hankkeessa mukana olevien yritysten asuntotuotannon ja markkinoinnin toimintatavat, strategiset tavoitteet ja kehittämistarpeet asuntotuotannon kohdistamiseksi kysynnän kehitysnäkymiin.

3. Tunnistetaan mielenkiintoisia ja avainasukaryhmien kannalta relevantteja sekä yleisempään käyttöön sopivia **kansainvälisiä asumismuotoja ja -konsepteja** siten, että ne voivat toimia eri aluetasoilla (alustoina esim. tontti, kortteli, kaupunginosa, kaupunki, kehityskäytävä). Analysoidaan mikäli mahdollista niihin liittyneitä **kokemuksia, kehitysympäristöjä ja erityisesti kuluttajien huomioonottamista** (esim. millaisia kuluttajaryhmittelyjä on käytetty). Työssä käytetään ensinnäkin viikon mittaisia vierailuja seitsemässä kansainvälisessä yliopistokaupungissa. Niissä kussakin tehdään intensiivinen haastattelu- ja kuvauskiertä tutkimuslaitosten, kaupunkisuunnittelijoiden, strategisten suunnittelijoiden sekä rakennusfirmojen edustajien parissa. Kohdekaupungit ovat **Buffalo - New York, Zürich, Delft, Lontoo, Leeds ja Kööpenhamina**. Samalla nämä kaupungit ovat alustoja niitä ympäröivien, hankkeen kannalta kiinnostavien kohteiden ja toimijakontaktien rakentamiseen. Zürich ja Delft edustavat keskieuropalaista kulttuuriperintöä ja siihen sopivaa kehitystyötä, mutta myös

luovan manageroinnin hyväksikäyttöä. Delftiin liittyy laaja Randstedtin kokeellisen rakentamisen alue ja Zürichiin Winterthur. Kööpenhamina edustaa kansainvälistynyttä suurkaupunkia, jossa myös sosiaalisilla ja palveluinnovaatioilla on sijansa ja Buffalo sekä New York ympäristöjä, jossa kehittäjäraakentajilla ja kiinteistöjen jalostajilla (developpareilla) on suuri rooli ja jossa kuluttajat koetaan tärkeiksi. Buffalo on osa Torontoon ulottuvaa kaupunkinauhaa. Konsepteissa ollaan kiinnostuneita myös paikallisuuteen ja kontekstiin sitoutuvista konsepteista ja tavoista, joilla paikallisuus on otettu huomioon. Työmuistion kirjoittaminen aiheesta.

4. Luodaan powerpoint-versiona aineiston pohjalta tietokantaskeema ja mietitään sen visuaalinen rakenne (VTT).

5. Tunnistetaan pääkaupunkiseudun asumisen **kärkikonseptit** workshopia hyväksi käyttäen, joka toimii myös pääkaupunkiseudun kuntien yhteisenä oppimisalustana. Niihin kuuluvat esimerkiksi Kalasataman alue Helsingistä, Suurpelto Espoosta ja Marja-Vantaa Vantaalta. Tietoja pohjustetaan internet-kyselyllä avaintoimijoille ja asiantuntijoille, kuten asuntotoimen johtajille, kaupunkisuunnittelijoille ja kiinteistöjalostajille ja muulla hankittavalla tietoa-aineistolla. Tarkastellaan kansainvälisen ja kotimaisen aineiston eroja ja yhtenevyyksiä. Oleellista on ymmärtää konseptit yhteyksissään. Kuluttajanäkökulman osalta tarkastellaan käytettyjä ryhmittelyjä sekä mahdollisia edistyksellisiä menettelytapoja kehitystyössä. Lisäksi analysoidaan kansainvälisen, pääkaupunkiseudun tuleviin ratkaisumalleihin liittyvän kilpailun sisältämät uudet konseptit (kilpailu Greater Helsinki Vision v. 2007 keväällä). Työmuistion kirjoittaminen aiheesta.

6. Valitaan a) tutkimuksen avainryhmien ja attraktiivisuuskriteerien kannalta **potentiaalisesti relevantit** ja b) **kiinnostavat yleispätevämmät** asumiskonseptit siten, että niitä voidaan käyttää eri aluetasoilla (esim. luovat naapurustot) sekä siten, että niissä yhdistyy oikeanlainen konkreettisuus ja uutta luova yllätyksellisyys.

7. Toteutetaan konseptiarviointi. Osallistuvan teknologian arvioinnin menetelmät ovat kehittyneet eräänlaisena vastauksena perinteisille arviointimenetelmille ja niiden jäykkyydelle vaikuttaa uuden teknologian kehittämiskulkuihin. Hankkeessa järjestetään konseptien arviointia varten ensiksi 6-8 ryhmäkeskustelua kuluttajille, suunnittelijoille ja rakentajille. Kuluttajat (noin 20) rekrytoidaan hankkeen avainryhmistä Kuluttajatutkimuskeskuksen Kuluttajapaneelistä. Ryhmäkeskusteluihin osallistuville lähetetään etukäteen tutustuttavaksi potentiaalisesti kiinnostavat konseptit. Ryhmäkeskusteluista pyritään tunnistamaan millaisia jännitteitä eri toimijoilla on konseptien hyväksyttävyydestä. Jännitteet voivat olla tiedollisia, pragmaattisia tai normatiivisia. Tuotos n. 30 sivun työpäperi.

Toisella kierroksella järjestetään samoille henkilöille yhden päivän mittainen työpaja, jossa etsitään ratkaisuja löydettyihin jännitteisiin. Työpajatyöskentely tapahtuu pääosin ohjattuna pienryhmätyöskentelynä, jonka tavoitteena on tuottaa näkemyksiä yhdessä sovitusta teemasta kaikkien työpajaan osallistuvien nähtäväksi ja arvioitavaksi. Työskentely tapahtuu ennalta strukturoitujen tehtävien avulla. Tehtävien sisältö rakennetaan ryhmäkeskusteluissa esille tulleiden teemojen ympärille. Keskeistä työpajatyöskentelyssä on vuorovaikutuksen rakentaminen siten, että se mahdollistaa avoimen ajatusten vaihdon ja jakamisen sekä uuden oppimisen eri toimijoiden kesken.

8. Konseptien käytäntöön vienti. Vuorovaikutteista analyysia konseptien liittämistä yhtäältä kuntien toimintaan (esikaupunkien renessanssi, kaavoitus, asunto-ohjelmat), toisaalta

yritysten liiketoimintaan. Valitaan yhdessä kaupunkien suunnittelijoiden, kehittäjien ja rakentajayrittäjien kanssa sellaiset kiinnostavat konseptit, joita lähdetään soveltamaan ja kehittelemään pilotteina esimerkiksi tontin luovutuskilpailujen tai ns. suppeiden arkkitehtikilpailujen yhteydessä **joko täydennysrakennustilanteissa** tai **uusilla urbaaneilla alueilla** pääkaupunkiseudulla. Yritykset tekevät konseptien pohjalta omia feasibility studyjaan.

9. Toteutetaan ensin yhtä ulkomaista mallikaupunkia koskeva **konseptitietokanta** ja sitten muita ulkomaisia kaupunkeja koskeva tietokanta kohdan 4 pohjalta kuvakäyttöliittymiseen. Kootaan hankkeen tulokset konsepteja koskevina arviointineen tiiviiksi loppuraportiksi. Sen lisäksi sekä kansainvälisistä että kotimaisista konsepteista suunnitellaan ja käynnistetään wiki-pohjainen sivusto suunnittelijoille, kehittäjille, rakentajille ja kuntien asuntotoimelle. Kyseessä on tavallaan ammatillinen blogi, jossa tekstin muoto on artikkelimainen. Siinä on mahdollisuus ottaa kantaa tekstien sisältöön. Hankkeen tuloksia välitetään myös YTK:n kurssitoiminnan kautta.

4 Yleiskuvaus YTK:sta ja kotimainen yhteistyö hankkeessa

4.1 Yleiskuvaus YTK:sta ja sen toiminnan kansainvälinen linkittyminen

TKK:n Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus on luonteeltaan aidosti **monitieteinen** yksikkö, jossa on edustettuna yhdyskuntasuunnittelu, arkkitehtuuri, maantiede, sosiologia, yhteiskuntapolitiikka, psykologia, viestintä, hallintotiede sekä ympäristöoikeus. Lisäksi laitoksella toimii kaksi kaupunkitutkimusprofessoria, joiden alat ovat Eurooppalainen suurkaupunkisuunnittelu ja Kaupunkien tekniset järjestelmät. Laitos on alansa valtakunnallinen yksikkö Suomessa.

Laadukas asuin- ja elinympäristö on yksi laitoksen tutkimuslinjoista, ks. laitoksen **tutkimusstrategia**, ks. Liitteet ja http://www.tkk.fi/Yksikot/YTK/tutkimus/Tutkimustrategia2006_2010.pdf. Käyttäjien asumistoiveiden, -tarpeiden ja -valintojen tutkimuksessa YTK on ollut Suomessa edelläkävijä. Viimeksi laitoksella on tutkittu nuorten asumista sekä työn, asumisen ja perhe-elämän yhteensovittamista monivuotisessa ESR-rahoitteisessa ARJA-hankkeessa. Ympäristöministeriö on ollut monien YTK:n asumistutkimusten rahoittaja.

YTK koordinoi OPM:n **Muuttuvan asumisen tutkijakoulua**. Vuonna 2006 laitos järjesti kaksiviikkoisen pohjoismaisbalttilaisen Housing Research and Design 06 – Lifestyles and Conditions in Transformation -tutkijankoulutuskurssin, jota rahoitti Nordforsk. Laitos on vuonna 2006 ollut mukana myöskin Euroopan laajuudessa EU-rahoitteisessa Urban Audit -hankkeessa, jossa on tarkasteltu 256 eurooppalaista kaupunkia erilaisin indikaattorein. Niistä osa on liittynyt asumiseen.

Jatkuvaa kansainvälistä yhteistyötä YTK harjoittaa muun muassa AESOPin kanssa (Association for European Schools of Planning), johon kuuluu 170 eurooppalaista yhdyskuntasuunnittelun yliopistolaitosta. Sen puheenjohtajana toimii professori Peter Ache YTK:sta. Johtaja Hilka Lehtonen puolestaan kuuluu NSBB:n hallitukseen (Nordisk Samfundsvideenskabeligt Bolig- og Byforskningssamarbejde). FT, psykologi Marketta Kyttä Cost E 39 -ryhmän jäsen. Lisäksi laitoksen edustajilla on aktiivinen rooli IAPSissa (International Association for People – Environment Studies) ja IFHP:n piirissä (International Federation for Housing and Planning). Kaupunkitutkimusprofessorien tukena toimii nelijäseninen kansainvälinen alan huippuprofessoreista koottu neuvottelukunta. Laitoksen tutkimusrahoituksesta

noin 25 prosenttia on viime vuosina tullut **kansainvälisenä rahoituksena**. Siihen sisältyy Interreg-ohjelmien, puiteohjelman ja Pohjoismaisen ministerineuvoston rahoitusta.

Laitoksella on pitkäaikaiset yhteistyösuhteet esimerkiksi pääkaupunkiseudun kuntiin, Helsingin tietokeskukseen, YTV:hen ja Ympäristöministeriöön sekä tiettyihin yrityksiin.

4.2 Hankkeen rinnakkaishankkeet

Tämän hankkeen **rinnakkaishankkeena** tulisi toimimaan FT Marketta Kytän Asumisen kysynnän profilointi ja koetun laadun paikallistaminen eli PehmoGis-hanke. Molemmille haetaan rahoitusta TEKESistä ja Helsingin Innovaatorahastolta. Nämä hankkeet muodostavat loogisen kokonaisuuden.

Tämä kahden rinnakkaishankkeen kokonaisuus on sisällytetty uuteen vuonna 2007 käynnistettyyn **Asumisen osaamiskeskusohjelmaan**, nimellä ”Urbaani metropoliasuminen”. Uudenmaan asumisen osaamiskeskuksesta on merkittävä rooli osaamisklusterin kuluttaja- ja käyttäjälähtöisyyden suuntaamisessa. Hankkeella on osaamiskeskusohjelmassa liittymäkohdilla suunnitella olevaan Finnish Sustainable Living Concepts -hankkeeseen ja jo meneillään olevaan Erilaistuva Asuminen -hankkeeseen, jossa yhtenä tutkijana toimii FT Marketta Kytä YTK:sta. Siinä asumista tutkitaan arkielämän puitteena.

5 Hankkeen kansainvälistymisstrategia ja -ohjelma

Hanketta käytetään tavoitteellisesti suomalaisen asumistutkimuksen ja tietämyksen kansainvälistämiseen. Sen keinoina toimivat: workshopit, konferenssit, tutkijavierailut ja tutkijanvaihto sekä tutkimuslaitosyhteistyö.

5.1 Tutkimuksen kansainväliset kumppanuuslaitokset ja yhteistyöverkosto

Tutkimuslaitosyhteistyö suunnataan seuraaviin laitoksiin / osaamiskeskittymiin:

- Center for Strategisk Byforskning, Renaldia Research, University of Copenhagen, think thank -laboratorio ja SBI / Alborgin yliopisto
- TU Delft, Centre for Sustainable Urban Areas ja OTB, The Research Institute for Housing, Urban and Mobility Studies
- ETH / arkkitehtiosasto, Zürich
- University College London (UCL), The Bartlett School of Planning
- Leedsin yliopisto, Leeds, School of Performance and Cultural Industries
- New York State University, Buffalo, arkkitehtikoulu ja sosiologian laitos.

Renaldia Research on strategisen tutkimuksen osaamiskeskittymä, jossa on kolme osapuolta, Department of Landscape and Urbanism, Aarhus School of Architecture, The Institute of Geography, University of Copenhagen sekä Forest & Landscape, sama yliopisto. Sen nykyisiä hankkeita on muun muassa Environment and land use in the city without limits. City without limits on laaja kaupunkikonsepti. YTK:lla on jo pidempään ollut yhteistyötä tämän osaamiskeskittymän johtohenkilöiden osastopäällikkö PhD Gertrud Jörgensenin (Forest & Landscape) ja Aarhusin arkkitehtikoulun professorin ja osastojohtajan Niels Albertsenin kanssa. Tanskalaisyhteistyöhön sisältyy myös rakennettuun ympäristöön keskittyvä SBI, joka fuusioitui vuoden 2007 alusta Aalborgin yliopistoon. Uudessa SBI:ssa hankkeemme yhteyshenkilönä toimii varajohtaja Torkild Aerø. Nämä molemmat tahot sopivat hyvin Asumisen osaamiskeskus -yhteistyöhön Suomessa. SBI:ssa on kehitetty myös asumisen palvelu- ja

teknisiä konsepteja esimerkiksi ekologiseen asumiseen mukaan lukien erilaiset integroidut tekniset järjestelmät.

TU Delft muodostaa merkittävän asumisen osaamiskeskittymän Euroopassa. Siellä toimivat Delftin Centre for Sustainable Urban Areas -tutkimusohjelman 10 ohjelmaa sekä OTB, The Research Institute for Housing and Mobility Studies. Professorit Andreas F. Faludi ja Hugo Priemus kuuluvat sen kansainvälisiin vaikuttajiin. Vierailun tukikohtana toimii OTB. Delftin osaamisalueisiin kuuluu asutokysynnän ja -tarjonnan sovittaminen toisiinsa, asumisen kestävä muutos ja proaktiivinen toiminta asuntomarkkinoilla sekä konseptikehittäminen.

ETH/arkkitehtiosastolla Zürichissä on kehitetty muun muassa monipaikkaista asumista, tarkasteltu elinympäristön laadun vaikutusta yritysten sijaintipaikkaan sekä mallinnettu verkko-kaupunkiratkaisuja. Verkstourbanismi avaa mielenkiintoisen uuden ulottuvuuden asumiskonsepteihin, jossa noodit (tihentymät) ja linkit muodostavat monenlaisia suhteita. Siinä Bertolinin paikka -noodimalli on mielenkiintoinen uusi konsepti (Bertolini 2005). Koti on amerikkalaisen kaupungin keskus, muttei eurooppalaisen. Professorit Franz Oswald ja Peter Baccini voivat toimia ETH:n yhteyshenkilöinä.

Hankkeen väitöskirjantekijän Karin Krokforssin tutkimusjakso UCL:n Bartlett Faculty of the Built Environment:ssa (Lontoo) tuo kansainvälisen linkin projektiin koskien asuinrakennustypologian monipuolistamista ja joustavaksi saattamista. Lontoon asunto-ohjelmien tavoitteena on kehittää uutta monimuotoista asuintypologiaa.

Leedsin yliopisto edustaa YTK:n johtavan tutkijan TkT, arkkitehti Panu Lehtovuoren kontakteja, sen kumppanuusasema tässä hankkeessa perustuu luovan kaupungin tematiikkaan. Sen avulla selvitetään muun muassa tilojen tilapäisen käytön konsepteja. Justin O' Connor (professor of cultural industries) on yksi Britannian johtavia kaupunkikehityksen ja luovien alojen suhteiden tutkijoita. O' Connor on keskittynyt luovien alojen institutionaaliseen ympäristön kehittämiseen, hän on perustanut erityisen palveluyksikön (Manchester's Creative Industries Development Service www.cids.co.uk) fyysisten tilatarpeiden analyysiin kaupunginosa- ja rakennustasolla (ks. myös http://www.leeds.ac.uk/paci/staff_joconnor.html). Leeds kuuluu Britannian tutkimusyliopistojen parhaimmiston.

State University New Yorkissa (Buffalon toimipiste) hankkeen yhteyshenkilönä toimii professori Mark Gottdiener yliopiston sosiologian laitokselta, joka on tutkinut muun muassa kolutustilojen semiotiikkaa, urbaanin elämän muutosta, kulutuksen uusia muotoja ja metropoli-kehitystä. Hän on toiminut laitoksellamme vierailevana professorina vuonna 2000. Yliopistossa on myös virtuaalisen arkkitehtuurin laitos ja siellä on tehty kiinnostavaa virtuaalista konseptikehitystyötä (esim. Tactical sound garden).

Lisäksi käytetään hyväksi edellä mainittuja laajoja AESOP- ja NSBB-verkostoja.

5.2 Workshopit ja konferenssit

Hankkeen puitteissa järjestetään NSBB-seminaari Hanasaaressa vuonna 2008. Se kerää noin 70 pohjoismaista tutkijaa ja osanottajaa asumis- ja kaupunkitutkimuksen piiristä. SBI:n ja Renaldia Research -osaamiskeskittymän edustajat osallistuvat edellä mainittuun NSBB-seminaariin Suomessa vuonna 2008 ja vierailevat myös laitoksellamme. Vuonna 2008 syksyllä tai alkuvuodessa 2009 YTK järjestää Urbaanisuuden lunastamaton lupaus -konferenssin, johon kutsutaan nimekkäitä kansainvälisiä puhujia, kuten professori Nigel

Thrift Isosta Britanniasta sekä osallistavan, kaupunkitilassa toimivan mediateknologian edustajia. Edellisen lisäksi Muuttuvan asumisen tutkijakoululla on workshopeja, joissa hyödynnetään kansainvälisiä alan osaajia.

5.3 Tutkijavierailut ja tutkijanvaihto

Uusia asumiskonsepteja selvitetään tutkijavierailujen avulla edellä mainittuihin kumppanuuslaitoksiin ja toimijahaastattelut tehdään edellä mainituilta laitoksilta käsin. Kuhunkin laitospvierailuun varataan viikon-kahden työskentelyaika laitoksilla. Hankkeen toinen väitöskirjan tekijä TkL, arkkitehti Karin Krokfors työskentelee puolen vuoden jakson University College Londonissa (The Faculty of the Built Environmentissa) ja toinen väitöskirjan tekijä Inari Aaltojärvi Lancasterin yliopistossa.

Professori Mark Gottdienerin uudesta vierailusta vuonna 2007 (State University New York, Buffalo) laitoksellamme on jo sovittu noin neljän kuukauden ajaksi. Professorit Doreen Massey (Geography Faculty of Social Sciences) ja emeritusprofessori Patsy Healey (Centre for Research on European Urban Environments, University of New Castle upon Tyne) vierailevat Suomessa ja laitoksellamme niin ikään vuonna 2007 kaupunkitutkimusverkoston puitteissa.

6 Tutkijankoulutus hankkeessa

Hankkeen opinnäytetöiden tekijät voivat osallistua Muuttuvan asumisen tutkijakoulun tilaisuuksiin, joihin liittyy yhteistyö myös Bauhaus Universität Weimarin kanssa. Sen lisäksi laitoksella järjestetään säännöllisiä tutkijankoulutusseminaareja noin 6–8 kertaa vuodessa. Näitä järjestävät laitoksellamme HTT Lasse Peltonen ja VTL Mervi Ilmonen, joka on myös Muuttuvan asumisen tutkijakoulun koordinaattori.

7 Tulokset ja hyödyt

7.1 Tulokset

Hankkeen tulokset kootaan loppuraportiksi, jossa ryhmitellään ja tematisoidaan konsepteja ja arvioidaan niiden sovelluskenttiä ja kerrotaan konsepteista saaduista kokemuksista. Hankkeen ulkomaiset tulokset systematisoidaan asiantuntija-ammattilaisten käyttöön tietokannaksi ja wikipedia-sivustoksi, joka koostuu artikkeleista. Hanke tuottaa kaksi väitöskirjaa ja tieteellisiä artikkeleita kansainväliselle julkaisufoorumille (esim. Housing, Theory & Society ja HCI-alan julkaisuihin). TkL, arkkitehti Krokforsin väitöskirja käsittelee typologista joustavuutta ja konseptikäsitettä asuntoarkkitehtuurissa. Hän on jatko-opiskelijana TKK:n arkkitehtiosastolla. YTM Inari Aaltojärvi on jatko-opiskelijana Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksella. Hänen työnsä aihe on Technical and social smart home design – integrated approach ja hän pyrkii rakentamaan siltaa HCI-lähtöisen (human-computer interaction) sekä sosiaalitieteisen lähestymistavan välille. Sosiaalisuus Aaltojärven työssä tarkoittaa nykyisen ja tulevan kotiteknologian hyväksyttävyyttä ja käytettävyyttä, mutta myös käyttäjäkuvan analyysiä. Kiinnostavaa on, että uuteen teknologiaan sisältyy myös ekspressiivisiä mahdollisuuksia.

Tutkimustuloksia raportoidaan myös konferenssipapereina. Hanketta popularisoidaan ja siitä levitetään tietoa täydennyskoulutuksen kurssitoiminnan yhteydessä YTK:ssa.

Hankkeen tietokanta uusista kansainvälisistä asumiskonsepteista muodostetaan konseptiteemojen, attraktiivisuuskriteerien, nettilinkkien, kuvamateriaalin, viiteaineiston ja esimerkiksi

Via Michelin Com -display mapin pohjalta sekä käyttäen html-kieltä. Sen tulee voida toimia myös selailuperiaatteella. Wikin idea taas on, että käyttäjä voi vapaasti kirjoittaa ja tallentaa sivustoille materiaalia ja muokata jo kirjoitettua tekstiä. Jatkuva tarkistus takaa tekstin oikeellisuuden. Mahdollisuus kirjoittaa tekstiä suoraan sovellukseen laskee kynnystä ottaa kantaa julkaistavaan aineistoon ja nopeuttaa virheellisen tiedon poistoa. Wikipedian tarkoituksena on lisätä tiedonvaihtoa ja keskustelua, tutkijoiden, suunnittelijoiden, kehittäjien ja rakentajayrittäjien välillä. Tietokannan ajantasaistamisesta vastaa hankkeen loppumisen jälkeen Rakennustietosäätiö.

7.2 Hyödyt

Hanke on osallistujilleen oppimisprosessi ja verkostoitumismahdollisuus. Hanke voi muuttaa asumistarjonnan stereotyyppioita vapaampaan ja innovatiivisempaan suuntaan. Konseptit ja konseptisuunnittelu ovat välttämätön ja tärkeä välivaihe ennen varsinaista tuotteistamista feasibility studyineen ja taloudellisine analyyseineen. Uudet konseptit rikastavat kuntien käytäntöjä ja niitä voidaan hyödyntää myös ratkaisujen markkinoinnissa poliittisille päätöksentekijöille. Yrityksille ne ovat välttämättömiä toimintansa uudistamisessa ja sen kilpailukykyisenä pitämisessä sekä tähdättäessä kansainväliseen kilpailukykyyn.

Kiinnostavaa konseptikehittelyssä ovat myös ne kuluttajaryhmät ja markkinointisegmentit, joille konseptit ovat tarkoitettuja. Hankkeessa analysoidaan kuluttajaryhmittelyjä ja pyritään löytämään tuotekehittäjien käyttöön kiinnostavia uudenlaisia ryhmittelyjä. Alan kehittäjät voivat oppia hankkeen kautta löydettävien kehittäjäverkostojen kokoonpanosta ja toimintatavoista. Myös niihin voi sisältyä innovatiivisia piirteitä. Hanke edustaa kokonaisuutena horisontaalista arvoketjuajattelua.

Kumppaneittain hyödyt voidaan kiteyttää seuraavasti.

Kunnille, YTV:lle ja ympäristöministeriölle

- uusi menetelmä asuinalueiden attraktiivisuuden tarkasteluun
- konsepteja, jotka auttavat monipuolistamaan esikaupunkiympäristöjä ja kehittämään niiden laatutekijöitä (esim. esikaupunkirenessanssisuunnittelu Helsingissä)
- konsepteja, joita voidaan hyödyntää uusien merkittävien ja tiiviiden urbaanien alueiden suunnittelussa ja rakentamisessa (esim. Marja-Vantaalla sekä Espoon Suurpellossa ja Näkinmetsässä)
- tietämystä ulkomaista kehittäjäverkostoista ja toimintatavoista
- tietämystä uuden tematiikan soveltamiselle tontin luovutuskilpailuissa
- tutkimustietoa ja näkökohtia asumisen kehittämiseen ja päätöksentekoon.

Rakennusyrittäjille ja rakentajille

NCC:n asuinrakentamisen markkinoista 50 % on ollut pääkaupunkiseudulla. Hanke tukee NCC:n yritystoiminnassa oikeanlaisten tavoitteiden asettamista, liiketoiminnan uudistamista ja yhtiön laatu politiikkaa. Samoin se rakentaa yhtiön arkkitehtuuripoliittista ohjelmaa, joka on lajissaan 1. Suomessa rakennusyrittäjien keskuudessa. Kansainvälisenä yrityksenä NCC hyötyy hankkeen kansainvälisestä tietoudesta.

VVO on maamme suurin valtakunnallinen asumispalvelujen tarjoaja. VVO:n strategiaan kuuluu monipuolinen asuntotarjonta. Lähes puolet VVO:n asunnoista on pääkaupunkiseudulla. Talotyyppologian kehittäminen tukee suoraan VVO:n uudistuotantoa. VVO:lla on erityisesti tontin luovutuskilpailuihin osallistuessaan hyötyä konseptitietämyksestä. VVO haluaa oppia myös ulkomaisten konseptien asukaspalautteesta ja tuotteiden suuntaamisesta. Niinpä

VVO:ta kiinnostaa, mihin asioihin rahaa käytetään asumisessa mieluiten samoin kuin tehokaimmat kumppanuusmenettelyt alueiden kehittämisessä.

Kone Oy on maailmanlaajuisesti tunnettu palveluyritys, joka toimittaa vuosittain 30 000 uutta hissiä ja liukuporrasta. Kone Oy:tä hankkeessa kiinnostaa asuin ympäristön kilpailumittarit eli hankkeessa tuotettavat attraktiivisuuskriteerit, ml. elämyksellisyys. Toiseksi Kone Oy saa käyttöönsä tietouden, jossa hissien tuoteidentiteettiä on analysoitu osana alueen brändiä.

Kaikille mukana oleville yrityksille on hyötyä: kuluttaja- ja asuin ympäristöjen vetovoimaisuustietoudesta ja yhteistyömalleista. Hanke luo painetta kilpailla uusilla asunnoilla kulutus hyödykkeiden tavoin. Rakennustietosäätiö ja Rakennustieto Oy voivat vahvistaa hankkeen avulla yhdyskuntasuunnittelua ja aluerakentamista koskevaa tietämystään, tietopalveluaan ja hyödyntää konseptitietokantaa myös hajautetusti omissa tietotuotteissaan.

Asukkaille ja kuluttajille

- valinnanmahdollisuuksien lisääntymistä yksilöityvässä yhteiskunnassa
- aidosti kuluttaja/asukaslähtöisiä asumisen vaihtoehtoja
- kuluttajamyönteisempää kulttuuria.

Kouluttajille, tiedon levittäjille

Tietokanta ja wikipedia-aineisto suunnittelun ja rakentamisen uudistamiseen, kurssiaihioita kursseihin.

8 Hankkeen aikataulu

Hankkeen valmistelulle on Innovatiivinen kaupunkiohjelmasta myönnetty hankevalmisteluun 2 kk rahoitus koskien koko urbaani metropoliasuminen -hankekokonaisuutta. Innovatiivinen kaupunki -ohjelma on TKK:n ja Helsingin kaupungin välinen 5-vuotinen ohjelma. Tämä hanke kestää pyöreästi kolme vuotta (1.8.2007–31.8.2010).

Tutkimusvuosi 2007 syksy

- Tutkimuskehikon luomista ml. avainryhmien määrittely ja tarjonnan rakennetarkastelu pääkaupunkiseudulla
- Alustavan attraktiivisuuskriteeristön luominen
- Aloitusseminaarin järjestäminen ja verkkosivusto
- Kansainvälisten asumismuotojen ja -konseptien alustava tunnistus kansainvälisen kirjallisuuden, verkkosivustojen sekä verkostoyhteyksien pohjalta
- Kansainvälisten laitosvierailujen valmistelu
- Professoreiden Mark Gottdiener (New York State University, Buffalo) vierailu professorina laitoksella, professori Doreen Massey ja Patsy Healey vierailut YTK:ssa.

Tutkimusvuosi 2008 kevät

- Attraktiivisuusindeksitarkastelun kehittäminen Helsingin kaupungille
- Kansainvälisten vierailujen valmistelua ja haastattelujen suunnittelu (YTK, VTT)
- Ulkomaiset laitosvierailut, konseptien ja niiden kehitysympäristöjen selvittäminen
- Toimijahaastattelut yliopistolaitoksilta käsin
- Työmuistion ja artikkelien kirjoittaminen aiheesta
- Osallistuminen kansainväliseen AESOP-konferenssiin ja tieteellisen artikkelin tuottaminen konferenssin pohjalta.

Syksy 2008

- Pääkaupunkiseudun kärkikonsepteja koskevan workshopin järjestäminen yhdessä OSKE-ohjelman kanssa
- Siihen liittyvä kysely kuntien avaintoimijoille, kehittäjille ja asiantuntijoille

- Ryhmäkeskustelut ja workshopit kuluttajapaneelia hyväksi käyttäen (Kuluttajatutkimuskeskus)
- Työmuistion ja artikkelin kirjoittaminen pääkaupunkiseudun konsepteista
- Pohjoismainen NSBB-konferenssi YTK:n järjestämänä, jonka yksi workshop tämän hankkeen aihepiiristä ja tieteellinen artikkeli konferenssin pohjalta
- Tietokantaskeema (periaateratkaisu), VTT.

Vuosi 2009

- Attraktiivisuuskriteerien edelleen kehittelyä
- Kansainvälisiin konsepteihin liittyvien taustatietojen täydentämistä
- Konseptikäsitteen kriittistä tarkastelua ja analyysiä konseptien liittämistä kuntien ja yritysten toimintaan (erityisesti opinnäytetyöt)
- Konferenssiosallistumista, Urbaanisouden lunastamaton loppu -konferenssi YTK:n järjestämänä.

Vuosi 2010

- Loppuraportin kirjoittaminen
- Konseptien testausta kumppaniyrityksissä sekä tietokannan edelleen kehittelyä ja valmiiksi saattamista
- Viimeisten kansainvälisten artikkelien kirjoittaminen väitöskirjoihin sekä väitöskirjojen kokoavien osuuk-sien kirjoittaminen
- Wiki-sivuston rakentaminen
- Loppuseminaarin järjestäminen hankkeessa ja siihen liittyvä tiedottaminen.

9 Hankkeen organisointi

Koko hankkeen koordinaattorina ja YTK:n projektin johtajana toimii professori, johtaja Hilikka Lehtonen TKK/YTK:sta. Hankkeen taloudesta vastaa laitoksen johtaja TkT Panu Lehtovuori. Hankkeeseen kuuluu Kuluttajatutkimuskeskuksen ryhmähanke, jonka vetäjänä on tutkimuspääl-likkö Päivi Timonen asumisen vastuualueelta. VTT toimii YTK:n osuudessa alihankkijana kon-septitietokantaa koskevassa osuudessa. YTK:sta hankkeen tutkijoina toimivat TkT (Ark), VTM Sari Puustinen, VTT, sosiologi Pasi Mäenpää ja VTL, sosiologi Mervi Ilmonen senioritutkijoina, tekn.lis. Karin Krokfors ja FM, sosiologi, YTM Inari Aaltojärvi väitöskirjan tekijöinä sekä arkkitehti, DI Markku Norvasuo. Lisäksi käytetään tutkimusavustajaa. Helsingin kaupungin tietokeskus osallistuu hankkeeseen omalla työpanoksellaan.

Lähteitä ja kirjallisuutta

- Habraken, N.J.** 1998. The Structure of Ordinary-Forum and Control in the Built Environment. Ed. Jonathan Teicher. Massachusetts, London: The MIT Press.
- Ilmonen, Mervi ym.** 2000. Rauhaa ja karnevaaleja. Tieto- ja taitoammattilaisten asumistavoitteet Helsingin seudulla. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus B78.
- Krokfors, Karin.** 1996. Aika asuntoarkkitehtuurissa. Typologinen joustavuus pientalosuunnittelun uudistamisen välineenä. Lisensiaatintutkimus. Tulossa julkaistavaksi.
- Lehtonen, Hilikka.** 2004. Uusurbanismi, uudistuva suomalainen urbaani ja kaupunkisuunnittelu. 2004, s. 95–102.
- Manninen, Rikhard – Hirvonen, Jukka.** 2004. Rivitalo asumismuotona – toiveiden täyttymys vai mahdollisuuksien kompromissi. Ympäristöministeriö. Suomen ympäristö 694.
- Norvasuo, Markku.** 1991. Luovuudesta ja luovuuden välineiden mahdollisuudesta. Viisi eri näkökulmaa. Valtion teknillisen tutkimuskeskus. Tiedotteita 1271. Espoo.
- Raunio, Mika.** 2001. Asuin- ja elinympäristön laatu kaupunkiseutujen kilpailuetuna. Teoksessa: Markku Sotarauta ym. (toim.) Alueiden kilpailukyvyyn kahdeksan elementtiä. Suomen Kuntaliitto.
- Rådberg, Johan.** 2006. Varför är vissa förorter attraktivare än andra. Teoksessa Bo Larsson ja My Laurell. Tankar om för-stadens framtid. Stockholm: Formas.
- Schulze, Gerhard.** 1997. Die Erlebnisgesellschaft. Campus Verlag. Frankfurt / New York.
- Silvennoinen, Heli – Hirvonen, Jukka.** 2002. Koti kerrostalossa. Asukkaiden arjen kokemuksia asumisestaan. Ympäristöministeriö. Suomen ympäristö 575.
- Strandell, Anna.** 2005. Asukasbarometri 2004. Asukaskysely suomalaisista asuinympäristöistä. Ympäristöministeriö. Suomen ympäristö 746.
- Tiensuu, Vesa.** 2005. Concept Design as Managerial Challenge. ACTA WASAENSIA. No. 139. Vaasa.